

profusament els derivats gramaticals que Llull adopta per als correlatius i que anomena, com és sabut, una forma de parlar «aràbiga»: «Idest, si igitur natura *olfactibilis*, que non existit nisi *olfacient*, sit odor ipse, non intentio comparativa que contingit odori, manifestum est quid odor facir *olefacere* omne *olefactum* [...]».

Furgant, finalment, en la rebotiga de l'article que ressenyem, es detecta que les fonts d'informació decisives per a la descripció de la gnoseologia lul·liana són mediatas, perquè, a més de l'*Electorium*, hom remet en un punt clau a l'excel·lent síntesi de Marta Romano dins de la *Introducción* de Brepols del 2008 (p. 22, n. 42). Les citacions directes d'obres lul·lianes no tenen present en cap cas la data de redacció. Predominen, és clar, textos posteriors a 1290, com l'*Arbre de ciència* o el *Liber novus de anima rationali*, però també surten esmentats la *Lògica del Gatzel*, el *Llibre de contemplació en Déu*, el *Llibre d'amic i amat* i, més d'una vegada, el *Liber Chaos*, datable entre 1285 i 1287 durant el període de transició a les obres de la segona fase de l'Art, tan conspicu en materials rellevants per a explorar la teoria del coneixement en Llull.

L. Badia

31) Higuera, «La reescritura de la “philosophiam supernaturalem” en las ediciones lulianas de Lefèvre d'Étaples: *phantasia*, ciencia y contemplación»

Aquest article s'emmarca en l'interès, renovat durant els últims anys, per la història del lul·lisme, un moviment del qual l'insigne editor i humanista Jacques Lefèvre d'Étaples és un dels representants més destacats.

Com han evidenciat les edicions crítiques de les obres editades per Lefèvre d'Étaples, l'erudit francès intervingué de forma massiva en els textos lul·lians que donà a la impremta, fins a tal punt que arribà a suprimir alguns versicles del *Liber de amico et amato* i n'afegí d'altres de collita pròpia. Fins al dia d'avui, aquestes intervencions s'han considerat més aviat de caràcter literari: s'ha parlat, doncs, de les «correccions estilístiques» a l'edició fabriana del *Phantasticus* o de la seva «voluntat de recreació del text» en altres casos, com en el ja mencionat *Liber de amico et amato*.

El mèrit de l'estudi presentat per José Higuera rau en el fet que aprofundeix en les possibles raons doctrinals que hom pot esbrinar darrera

del que sembla, a primera vista, una qüestió més aviat de caire estètic que no pas d'orientació filosòfico-teològica. Tal com l'autor intenta mostrar a partir de passatges de les edicions fabrianes del *Liber de amico et amato* i del *Phantasticus* (no pren en consideració el *Liber natalis pueri parvuli Iesu*), la lectura i les modificacions que Lefèvre d'Étaples aplica a les obres de Llull serviren per a «formular un ideal de filosofia que aspire a un conocimiento sobrenatural partiendo de la vida contemplativa y del uso especulativo de las facultades del alma» (p. 610). Malgrat que aquesta interpretació sigui molt suggerent, les comparacions textuais, com ara la taula de la pàgina 615, que confronta passatges del *Phantasticus* provinents de les versions del text de Nicolau de Cusa i Lefèvre d'Étaples, no acaben de donar tota l'evidència que seria desitjable per tal de recolzar amb fermesa la proposta de l'autor. Tanmateix, o precisament per això, José Higuera obre una via d'interpretació que val la pena d'explorar a fons en estudis futurs.

Cal fer notar que hi ha un certa laxitud a l'hora de citar els textos llatins originals, fet que, a vegades, pot dificultar la comprensió del text. N'és un exemple el cas de la definició isidoriana de la filosofia: «philosophia sit humanarum divinarum quod rerum scientiam» (p. 618), en lloc de: «philosophia sit humanarum divinarumque rerum scientia»; també cal remarcar l'ús gratuït d'expressions llatines declinades, com ara al títol de l'article «philosophiam supernaturalem».

A. Fidora

32) Hughes, «What does Ramon Llull mean when he says “[el resclús] se maravillà com podia esser que Déus no exoya la natura humana de Jesucrist, qui pregava per son poble la natura divina”?»

Aquest dens article comença detallant algunes de les possibles influències sobre Ramon Llull de l'herència neoplatònica medieval (Plotí, Procle, el Pseudo-Dionís i el *Liber de causis*). A partir d'aquesta presència del neoplatonisme, l'autor remarca el diferent significat entre la concepció neoplatònica i aristotèlica de la causalitat. Mentre que des de plantejaments aristotèlics la causa és la realització en acte de la potència, l'accent neoplatònic entén la causa com a impressió o com a donar acte a alguna cosa. Aquesta segona concepció és més adequada per ser aplicada a l'essència divina (caracteritzada per la seva inherent